

УДК 502.33

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПРОДУКЦІЇ ТА ЕКОЛОГО- ЕКОНОМІЧНОГО РЕЙТИНГУ ПІДПРИЄМСТВА

С.К. Харічков, д.е.н., професор

Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, Одеса, Україна

Т.В. Аверіхіна

Одеський національний політехнічний університет, Одеса, Україна

Харічков С.К., Аверіхіна Т.В. Методичні підходи до оцінки екологічної конкурентоспроможності продукції та еколого-економічного рейтингу підприємства

В статті розроблене методичне підґрунтя оцінки екологічної конкурентоспроможності продукції та еколого-економічного рейтингу підприємства. Еколого-економічна оцінка необхідна для визначення суспільної доцільності самої присутності кожного конкретного підприємства на даній території.

Ключові слова: екологічна політика, еколого-економічна оцінка, екологічний імідж, еколого-економічний рейтинг підприємства

Харічков С.К., Аверіхіна Т.В. Методические подходы к оценке экологической конкурентоспособности продукции и эколого-экономического рейтинга предприятия.

В статье разработана методическая основа оценки экологической конкурентоспособности продукции и эколого-экономического рейтинга предприятия. Эколого-экономическая оценка необходима для определения общественной целесообразности самого присутствия каждого конкретного предприятия на данной территории.

Ключевые слова: экологическая политика, эколого-экономическая оценка, экологический имидж, эколого-экономический рейтинг предприятия

Kharichkov S.K., Averihina T.V. Methodological approaches to assessing environmental of competitiveness of environmental and economic-ecological rating of companies.

The paper developed methodological framework for assessing the competitiveness of products and environmental-economic rating of the company. Economic evaluation needed to determine whether the very presence of the public each enterprise in the territory.

Keywords: environmental policy, environmental and economic assessment, economic-ecological rating company

Останнім часом в умовах зростаючого впливу виробництва на навколишнє природне середовище становище підприємства, особливо на світовому ринку, все більше залежить від того, наскільки повно його виробничі процеси та продукція, що випускається відповідають стану екологічної безпеки, чи належним чином поставлена система організації та управління природокористуванням. Але розв'язання даної проблеми ускладнюється наслідками фінансово-економічної кризи в країні, непослідовної політики уряду щодо захисту вітчизняного виробника та іншими чинниками.

Зарубіжний досвід з питань, пов'язаних з еколого-економічною проблемою, висвітлюється в працях Х. Інхабера, Б. Корба, Р. Коуза, Х. Кроске, П. Начілхаута, А. Ніза, Дж. Пальмізано, А. Пігу, Д. Хаймана та інші.

Еколого-економічна оцінка необхідна для визначення суспільної доцільності самої присутності кожного конкретного підприємства на даній території або ж для того, щоб вжити заходів щодо ліквідації збитку, який підприємство наносить навколишньому середовищу. Особливо у підприємств із складною вертикально-інтегрованою системою управління, чия продукція бере участь у міжнародному товарообміні, а також для яких вдосконалення технологій, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності продукції є найактуальнішою задачею.

Аналіз останніх досліджень та публікацій та невіршених раніше частин проблеми

Серед останніх наукових досліджень присвячених проблемам пов'язаних з еколого-економічною оцінкою і аналізом, внесли О.Ф. Балацький, Б.В. Буркинський, Л.С. Гранін, Л.Г. Мельник, Р.Л. Раяцкас, В.П. Суткайтис, М.Г. Трудова, Ю.Ю. Туниця, А.Ф. Яковлев та інші [1-3].

Однак багато питань в цій сфері залишаються невіршеними та, потребують, вдосконалення підходів до оцінки еколого-економічного рейтингу підприємства. Існуючі методи оцінки слабо відображають як комплексний характер природокористування, так і взаємозв'язок природоохоронних процесів з виробничими і практично не

призначені для застосування в регіональному масштабі.

Формулювання цілей статті

Мета статті – розробити методичне підґрунтя оцінки екологічної конкурентоспроможності продукції та еколого-економічного рейтингу підприємства.

Основний матеріал

Важливою умовою формування характеру конкурентного процесу виступає якісний стан чинників виробництва, який, в свою чергу, залежить від його екологічної складової – стану, продуктивності навколишнього природного середовища, стійкості природно-ресурсної бази національної економіки.

Ефективне використання природних та інших ресурсів, економія витрат, поліпшення якості та екологічної безпеки продукту, поліпшення екологічного іміджу продукції та компанії-продуцента, оволодіння товаровиробниками вигідними позиціями на ринку або його новими сегментами, збільшення обсягів продажів і доходу, підвищення інноваційного потенціалу, поліпшення інвестиційної привабливості, полегшення доступу до банківських кредитів, здешевлення фінансових виплат через відсутність санкцій за екологічні порушення, зменшення платежів за забруднення, недопущення або усунення негативних наслідків екологічних ризиків, зниження страхових виплат, сприяє зміцненню потенціалу конкурентоспроможності товаровиробників та формуванню додаткових конкурентних переваг підприємства.

Зарубіжна господарська практика доводить, що охорона навколишнього середовища сприймається як важлива економічна задача підприємства, а природозберігаюча діяльність сприяє появі нових конкурентних переваг і формує сумарний позитивний результат для економіки. До того ж реалізація цілей екологоорієнтованих стратегій виробництва суб'єктами господарювання на кожному з рівнів економічної системи створює можливість отримання доходу від економічних та екологічних дивідендів, - так званого подвійного фінансового виграшу, який фахівці екологічного менеджменту назвали «збором низько висячих плодів».

Підприємства відносяться до числа основних суб'єктів, від рішень яких залежать рівень екологічної безпеки, раціональність використання природних ресурсів, а тим самим добробут нинішніх і майбутніх поколінь. Таким чином, екологічна проблематика пронизує всі сторони діяльності сучасного підприємства, роблячи вплив на внутрішні механізми прийняття ним управлінських рішень і на взаємини з партнерами по бізнесу, органами екологічного контролю, фінансовими організаціями, місцевим населенням і т.д. Багато підприємств починають розуміти, що успішне господарювання навряд чи можливо без обліку в рівній мірі як економічних, так і екологічних

сторін їх діяльності, пов'язаних з ними шансів і ризиків.

Екологічну політику необхідно розглядати не тільки як стратегічний елемент довгострокового планування, а в першу чергу завчасно передбачити вплив переоцінки суспільних цінностей на ринок і свою конкурентоспроможність і відповідно скоригувати фірмову стратегію.

Послідовна «екологізація» виробничого процесу та екологічна оптимізація життєвого циклу товару (сировина, напівфабрикати, виробництво, розподіл, збут, видалення відходів) є запорукою обліку екологічного чинника у забезпеченні конкурентоспроможності підприємства.

Багато проблем навколишнього середовища можуть бути вирішені, якщо екологічна чистота продуктів і послуг стане невід'ємною частиною конкуренції. Досягнення фактичного зменшення навантаження на навколишнє середовище потребує такого виробника, який готовий взяти на себе екологічну відповідальність, який знає і враховує наслідки використання товарів для навколишнього середовища [4].

Для принципового вирішення екологічних проблем, на наш погляд, необхідно радикальна зміна у поглядах на розвиток економіки, що повинно знайти відображення в раціоналізації структури споживання та розвитку власне екологічних потреб. Класифікація підприємств, що виконують екологічні роботи і послуги по функціональній спрямованості, представлені в таблиці 1.

Показники екологічності товару – одні з найважливіших властивостей, що визначають рівень його конкурентоспроможності.

При виборі екологічних показників повинні бути відображені вимоги, виконання яких забезпечує підтримку раціональної взаємодії між діяльністю людини і навколишнім середовищем, а також попередження прямого і непрямого шкідливого впливу результатів експлуатації чи споживання продукції на природу.

Облік екологічних показників повинен забезпечити:

- обмеження надходжень у природне середовище промислових, транспортних і побутових стічних вод і викидів для зниження вмісту забруднюючих речовин в атмосфері, природних водах і ґрунтах до кількостей, які перевищують гранично допустимі концентрації;
- збереження і раціональне використання біологічних ресурсів;
- можливість відтворення диких тварин та підтримання в сприятливому стані умов їх проживання;
- збереження геофонду рослинного і тваринного світу, в тому числі рідкісних і зникаючих видів.

Для обґрунтування необхідності врахування екологічних показників при оцінці конкурентоспроможності товару проводиться аналіз процесів

її експлуатації або споживання для виявлення можливості хімічних, механічних, світлових, звукових, біологічних, радіаційних та інших впливів на навколишнє природне середовище.

При виявленні шкідливих впливів зазначених факторів на природу групу екологічних показників необхідно включати в номенклатуру показників, що застосовуються для оцінки рівня якості товару [5].

До екологічних показників можна віднести:

— рівень вміст шкідливих домішок в продуктах згорання двигунів різних машин, обладнання, агрегатів, комплексів;

— ймовірність викидів шкідливих часток, газів, випромінювань при зберіганні, транспортуванні, експлуатації або споживанні товару;

— радіоактивність функціонування атомних електростанцій та інших об'єктів, пов'язаних з використанням атомної енергії.

При оцінці рівня якості продукції з урахуванням екологічних показників необхідно виходити з вимог (норм) з охорони навколишнього середовища.

Таблиця 1. Класифікація підприємств, що виконують екологічні роботи і послуги по функціональній спрямованості

Функціональна спрямованість	Види робіт та послуг діяльності
Підприємства по вивченню стану природоресурсного потенціалу та навколишнього середовища	Збір та обробка інформації, екологічний моніторинг, аналіз діяльності природокористувачів, прогноз і оцінка варіантів господарського розвитку
Підприємства що надають екологічні послуги суб'єктам господарської діяльності	Екологічна інвентаризація і аудит, НДДКР, маркетингові послуги, залучення «ноу-хау» екологічного профілю, ліцензування та сертифікація, екологічна експертиза, правове та консалтингове обслуговування, послуги по екологічному страхуванню
Підприємства з виробництва природоохоронної, ресурсозберігаючої техніки і технології	Створення обладнання природоохоронного призначення, будівництво заводів з переробки сміття, виробництво контрольно-виміральної апаратури
Підприємства по рекультивациі, відтворенню та навколишнього середовища	Рекультивациа земель, лісовідновлення, підйом затонулої деревини, утилізація та переробка відходів, благоустрій території
Підприємства, що забезпечують функціонування екологічної інфраструктури	Експлуатація та обслуговування обладнання, підготовка кадрів, інформаційне обслуговування

Ці вимоги і норми визначаються: стандартами, рекомендаціями, правилами СЕВ, ISO та інших міжнародних організацій, що займаються питаннями охорони природи, прийнятими міжнародними технічними регламентами та нормами; системою державних стандартів в галузі охорони і поліпшення використання природних ресурсів та іншими нормативними документами в цій області.

Базуючись на виявлених факторах, екологічність товару, як інтегрований показник E , можна визначити наступним чином:

$$E = f(E_C, E_M, E_B, E_P, E_{HP}, E_3, E_T, E_E, E_{СП})$$

де

E_C - екологічні показники щодо якості сировини та природного палива;

E_M - екологічні показники щодо якості матеріалів та продуктів;

E_B - екологічні показники щодо витратних виробів;

E_P - екологічні показники щодо виробів, які ремонтуються;

E_{HP} - екологічні показники щодо виробів, які не ремонтуються;

E_3 - екологічні показники щодо зберігання товарів;

E_M - екологічні показники щодо транспортування товарів;

E_E - екологічні показники щодо експлуатації;

$E_{СП}$ - екологічні показники щодо споживання товарів.

Питання взаємодії підприємств з навколишнім природним середовищем, з природоохоронними організаціями грають в сучасному світі все зростаючу роль.

Крім оцінки екологічності товару необхідно оцінити еколого-економічний рейтинг підприємства, який являє собою оцінку екологічної безпеки та конкурентоспроможності підприємства. Розрахунок рейтингу передбачається здійснювати, використовуючи ієрархічну систему показників (приватний, групових, інтегральних), що відображають різні сторони еколого-економічного функціонування підприємства, (представлені в таблиці 2.).

Таблиця 2. Показники для оцінки рівня екологізації виробництва підприємства

№ п/п	Зміст показників	Еталонне значення (*)
1.	Екологізація соціально-економічних відносин	
1.1	Частка платежів, повністю відшкодовують вартість використаних у виробництві природних ресурсів і збиток від скидів, викидів забруднюючих речовин	1,0
1.2	Частка власних інвестицій на фінансування екологічних проектів і програм у загальному обсязі інвестицій з власних джерел	0,3
1.3	Частка досягнутих цільових і планових показників у загальному обсязі показників з екологічної політики	1,0
2.	Екологізація організаційно-економічних відносин	
2.1	Якість змісту інструкцій щодо екологічної безпеки (у разі їх наявності), в балах	10,0
2.2	Якість розподілу повноважень і відповідальності в прийнятті рішень з екологічних питань, оцінюється за десятибальною шкалою, в балах	10,0
2.3	Якість складаються екологічних звітів (у разі їх наявності), оцінюється за десятибальною шкалою, в балах	10,0
2.4	Частка витрат (виручки) на виробництво товару, виробленої за допомогою екологічно нешкідливих технологій	1,0
2.5	Частка впроваджених екоінновацій в загальному обсязі інновацій	0,3
3.	Екологізація праці	
3.1	Частка кваліфікованих спеціалістів з екологічного профілю в середньооблікової чисельності працівників	0,01
3.2	Частка працівників, що підвищують екологічну грамотність без відриву від виробництва, у зв'язку з перепідготовкою та підвищенням кваліфікації в останні п'ять років	0,1
3.3	Частка премій та інших виплат стимулюючого характеру, виплачених за досягнення високих показників екологічно відповідальної поведінки в загальному обсязі заохочувальних виплат	0,1
3.4	Частка працівників, які працюють у шкідливих умовах праці	min
4.	Екологізація засобів виробництва	
4.1	Частка екологічно безпечного (менш небезпечного) обладнання в загальному обсязі капітальних ресурсів	1,0
4.2	Частка інвестицій в екологічно безпечні (менш небезпечні) основні виробничі фонди в загальному обсязі інвестицій	0,3
4.3	Частка екологічно безпечних (менш небезпечних) сировини і матеріалів у загальному обсязі виробничих запасів	1,0
4.4	Частка багаторазової і стандартної упаковки в загальному обсязі пакувальних засобів	1,0
4.5	Частка відходів, використовуваних вдруге	0,3

(*) експертні оцінки

В якості одиничних показників оцінки еколого-економічного рейтингу підприємства пропонуються:

- питомі витрати на природоохоронну діяльність;
- коефіцієнт виконання нормативів природокористування;
- коефіцієнт «безаварійності» виробничих процесів;
- рівень екологічності товарів, сировини, матеріалів;
- матеріаломісткість виробництва.

Методика оцінки еколого-економічного рейтингу підприємства включає наступні етапи:

1) Збір і аналітична обробка вихідної інформації, використовуваної для оцінки абсолютних фактичних показників, що характеризують окремі напрямки природоохоронної діяльності підприємства та процесу природокористування.

2) Розрахунок фактичних приватних показників (відносних і питомих) на базі абсолютних фактичних показників і формування еталонних приватних показників.

3) Визначення співвідношення фактичних показників з еталонними приватними показниками.

4) Визначення узагальнюючих показників та інтегрального показника.

5) Визначення класу (рейтингу) конкретного підприємства.

Запропонована методика оцінки еколого-економічного рейтингу підприємства дозволяє створювати і накопичувати інформаційну базу, визначати «больові точки» в управлінні природокористування на підприємстві та рівень його екологічної безпеки, конкурентоспроможності по екологічній складовій та інвестиційної привабливості.

Висновки

Таким чином, викладений у роботі методичний підхід до оцінки екологічної конкурентоспроможності продукції та еколого-економічного рейтингу підприємства створює інформаційне поле при здійсненні заходів щодо до оптимізації заходів з охорони навколишнього середовища, прийняття рішень про реалізацію запланованої економічної та господарської діяльності, при складанні прогнозів соціально-економічного розвитку, а також при здійсненні державного екологічного нагляду.

Список літератури:

1. Основи екології. Екологічна економіка та управління природокористуванням.: Підручник/ За ред. Л.Г. Мельника та М.К. Шапочки; Авт. колектив: Л.Г.Мельник, М.К.Шапочка, О.Ф.Балацький та ін.- Суми: Університетська книга, 2006.- 759 с.
2. Мельник Л.Г. Екологічна економіка: підруч. / Л.Г. Мельник .- Суми: ВТД «Університетська книга», 2006. –367с.
3. Харичков С.К., Садченко Е.В. Иванченкова Л.В. Экологический бизнес и реинжиниринг окружающей среды // Экономические инновации: Сб. научн. трудов. – Одеса, 2009. – Вып. 35. – С. 447-459.
4. Буркинский Б.В., Степанов В.Н., Харичков С.К. Экономико-экологические основы регионального природопользования и развития. – ИПРЭИ НАНУ. - Одесса: Фенікс, 2005. – 575с.
5. Аверіхіна Т.В. Экологические факторы конкурентоспособности товаров и товаропроизводителей / Т.В. Аверихина // Економічні інновації. – випуск 37: Організаційно-управлінські інновації у природокористуванні та ресурсозбереженні. – Одеса: Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, 2009. – С. 5–12.

Надано до редакції 2.08.2012

Харічков Сергій Костянтинівич / Sergiy K. Harichkov
skh_iprei@ukr.net

Аверіхіна Тетяна Володимирівна / Tetyana V. Averihina
gradov69@mail.ru

Посилання на статтю / Reference a Journal Article:

Методичні підходи до оцінки екологічної конкурентоспроможності продукції та еколого-економічного рейтингу підприємства [Електронний ресурс] / С.К. Харічков, Т.В. Аверіхіна // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2012. – № 3-4 (4-5). – С. 23-27. – Режим доступу до журн.: <http://economics.opu.ua/files/archive/2012/n4-5.html>